

NÉPFELKELÉS 1809-BEN. *)

Ismeretes történelmi tény, hogy Napoleonnak a szövetséges hatalmak ellen indított hadjárata az 1808-ik év őszén kezdett egyre fenyegetőbb alakot öltetni.

A szövetséges hatalmaknak gondoskodniok kellett arról, hogy hadkészültség dolgában a francia hadak által jóval tulszárnyalt haderejüket legalább számbelileg kiterjesszék.

Ferencz osztrák császár e komoly veszedelmek között határozta magát arra, hogy a rendes szolgálatban álló haderőn kívül országának összes fegyverfogható elemeit hadi szolgálattételre alkalmazza.

Többek között az akkori Erdély egész területéről fegyver alá szólította a fegyverviselésre alkalmas népelemet. Elzéből országgyűlést hívott össze Kolozsvárra az 1809-ik évi Junius 17-ik napjára, mely országgyűlésnek a feladata volt szervezni a népfelkelést és végrehajtani az ezzel járó állami feladatokat.

A főkörmányszék egyetértve a főkörmánzóval a királyi rescriptum alapján megtette a szükséges lépéseket s az országgyűlés 1809. évi Junius 5-ik napján már összeült és megkezdte a tanácskozásokat. A szokásos formaságok után felolvastatott Ferencz császárnak gróf Teleki Sámuel kancellár által ellenjegyzett Rescriptuma, melynek felolvasása után gróf Bánffy György erdélyi főkörmánzó mint elnök sietett felvilágosítani az országgyűlés tagjait, hogy bár az uralkodó meghívó levelében Junius hó 19-ike állapított meg az országgyűlés napjával, de „az elkezdett háborúnak körülményei és a Monarchiának védelmezése azt kívánták, hogy az e végre szükséges eszközök késedelem nélkül megállapittassanak.“

Igen természetes, hogy a „szükséges eszközök“ alatt az erdélyi részek által kiállítandó haderő értetett, s mert a hadjárat esélyei az

*) 1809-iki kolozsvári országgyűlési jegyzőkönyvek nyomán.

osztrák haderő szaporítását feltétlenül megkövetelték, kellett arról gondoskodni, hogy a meglévő haderő az erdélyi részekre eső újabb kontingenssel növeltessék.

Az uralkodói meghívó levél felolvasása, s reá az elnöklő fő-kormányzó ama kijelentése, hogy a hadjárat következtében beállott sürgős szükség indította a főkormányzót arra, hogy a rendeket a rescriptumban kitűzött időpontot megelőzőleg hívja össze, az országgyűlés tagjai által érzékenyen fogadtatott.

A rendek siettek kifejezést adni azon nézetüknek, hogy bár örömmel fogadják az uralkodó kegyét, mely szerint a rendeket országos gyűlésre hívta össze, de sajnosan kénytelenek bevallani, hogy az uralkodónak csakis a végszükség perceiben jutott eszébe az országgyűlés összehívása, holott az 1791. évi 11-ik t. cz. értelmében minden évben tartatnia kellene országgyűlésnek, ez pedig már tizenégy év óta nem történt.

Ezután felolvastatott az országgyűlésre egybehívott rendek névjegyzéke. Majd az igazolás is megtörténvén a főkormányzó indítványára küldöttség menesztetett az uralkodó által kiküldött királyi biztos gróf Kollowrath Vinczének a gyűlésbe való meghívására.

A királyi biztos nem sokára a küldöttség élén megjelenvén, a gyűlést hosszabb latin nyelven tartott beszéddel nyitotta meg, melyben a rendek figyelmét felhívta a Monarchiát közvetlenül fenyegető veszedelmekre, melyek arra az akkor már folyamatban volt német-francia hadjáratból háromolhatnak.

A királyi biztos után gróf Bánffy György főkormányzó igen rokonszenvesen fogadott beszédet intézett a rendekhez, melyben arra ösztönözte, hogy a felkelő sereg szervezésének munkálatával a lehetőleg siessenek.

A főkormányzó serkentő beszédének befejező része így szól:

„A mi dicső eleink vérékkel vették meg ez országot, s nyerték szabadságukat, vérékkel tartották meg azt nekünk. Hát mi nem azoknak maradékai vagyunk-e? Mutassuk meg kedves hazámiai, hogy mi azoknak nemes vérékből szármoztunk, s azoknak hamvai bennünk feltámadtak, siessünk a segedelemre, tegyük érdemessé magunkat a borostyán koszorura s a késő maradék előtt is áldott emlékezetre.“

A főkormányzó beszédére a rendek nevében Sa la Mihály ítélő mester válaszolt. Többek között örömeinek adott kifejezést a felett,

hogy az uralkodó az erdélyi részekből megkivánt segedelmet, vagyis a felkelő csapatot nem meghatározott számu és rendü felüléssel kívánta teljesíttetni, hanem az országgyűlésre bizta annak meghatározását, hogy az erdélyi felkelő sereg úgy számban mennyi legyen, valamint azt is, hogy a felkelő sereg belső igazgatása, annak ellátása módozatait maga az országgyűlés határozza meg, a koronának csak az a kívánsága volt, hogy a rendek lehetőleg gyorsan határozzanak.

Az alakuló gyűlésen meghatározták hogy az országgyűlés kebeléből alakítandó négy rendbeli külön küldöttség — albizottság — között osztassanak fel az egyes teendők.

Az első albizottság ügykörebe utaltatott a következő négy kérdés:

1. Melyik neme legyen a nemesek felülésének?
2. Ki tartozik felülni?
3. Ki mentesíthető ezen kötelezettségek alól?
4. Milyen legyen a hadakozási mód?

A második deputatio feladata volt a felkelő sereg ellátásáról való gondoskodás, tehát a pénzügyi ügyek rendezése.

A harmadik deputatiohoz utasított a pénztárak kezelése s a számadatok elintézése

A negyedik deputationak végre a felkelés módjainak megkönnyítéséről kelle gondoskodnia.

A junius 22-én tartott ülésen mindenek előtt vizsgálat alá vétetett az első deputatio munkálata.

Az első albizottság véleménye a felülestről általában az volt, hogy mert régi törvényeink szerint az általános felkelés nemcsak, mint polgárnak és parasztnak fejenként, tehát a népnek in massa való felkeléséből állott, és soha ezen felkelő sereg az ország határain kívül nem vitetett, s mert eltekintve attól, hogy a fegyvertelen és gyakorlatlan nagy néptömeg az újabb hadakozási módokat ily rövid idő alatt el nem sajátíthatja, e nélkül pedig szemben a francia hadsereg szervezettségével és nagyságával is — az erdélyi felkelő sereg minden haszon nélkül vonatnék bele a rendes hadakozó seregbe, a a deputatio azon véleményének ad kifejezést, hogy a fennforgó körülmények között nem a generalis insurrectio, hanem a partialis vagyis a részszerü felkelés hajtassék végre. Jelesül a nemesek személyesen vagy zsoldosok állítása mellett köteleztessenek a felkelésre.

Minden nemes 18 életévétől 50 éves korig tartozzék személyesen felülni, nem véve ki ezek sorából az indigenákat sem, a kik Erdélyben földbirtokot birnak.

Mint hogy pedig az esetben ha a felkelés kötelezettsége kizárólag a nemesi osztályra terjesztetnék s akkora létszám nem volna előállítható, a mely egy „erős oltalomsereg kiállítására törekedő célznak“ megfelelne, javaslatba hozatott, hogy a felkelés kötelezettsége terjesztessék ki a nemeseknél sokkal nagyobb számú magyar és székely armalis nemesek, primipilus és pixidarius székelyekre is, természetesen ez esetben aztán az adózás és ezzel kapcsolatos terhek alól ezek is felmentendők volnának. Felkérendőnek javasoltatott ezzel kapcsolatban az uralkodó arra, hogy az armalisták és egyházi nemesek, valamint a primipilus és pixidarius székelyeket az adózás terhei alól mentesítse, melylyel szemben a megyei főtisztek köteletségévé tétetnék ezen elemnek a felkelő seregbe való felvétele iránt intézkedni.

A negyedik deputatio véleménye szerint a felkelő seregnek feladata kizárólag a haza oltalmazása lévén, önként érthető, hogy hódítási célokra nem használható fel, tehát az ország határain kívül nem vitethetik. Ugyancsak ezen deputatio utalva a felkelő sereg teljes készületlenségére, azon javaslatot tette, hogy a felkelő sereg adig ne használtassék fel, míg legalább három hónapon át nem gyakoroltatik be a fegyverhordozásra, és hogy a szükséges fegyverekkel a királyi fegyvertár által láttassanak el.

Javaslatba hozatott az is, hogy a felkelő sereg szervezése előtt általános megye gyűlések tartassanak, s az illető megyei főtisztek minden vármegyében keresztül vihessék már előzetesen is a felkelő seregbe állítandó kisebb nemesek és armalisták adóalóli mentesítését. Végül arra tekintettel, hogy a fegyveres erőnek Erdélyből való kivonása esetén az ország védtelenül maradna, s külellenség könnyen rátámadhatna, ez okokból a felkelő seregnek csak egy harmad része vitethessék ki Erdélyből, míg kétharmad része a belső biztonság felett való örökös céljából bennhagyassék.

A következő ülésen elhatározatott, hogy a felkelő seregnek az a része, mely Erdélyből kivitetik, a hadjáratban lehetőleg együtt tartassék, és hogy csakis az 1810-ik év október haváig köteleztessék hadi szolgálat teljesítésére, s ha netalán a hadjárat tovább tar-

tana, a szolgálati idő meghosszabítása felett az országgyűlés határozzon.

A felkelési kötelezettséget illetőleg megállapított, hogy az apával együtt élő fiu közül csak az egyik, valamint az osztozatlan testvérek közül is csak egy tartozik felülni.

Meghatározott az is, hogy ki-ki birtok aránylag tartozik lóval vagy gyalog felülni. Például a kinek adója évi 100 firtot tett, vagy lakhelyén kívül 10 sessiót birt az lóval, azok pedig, a kiknek kisebb birtokuk van, gyalog tartoznak felülni,

A szegényebb magyar és székely nemesekre nézve megállapított, hogy nem saját kölcségükön, hanem az ugynevezett konkurrenacionális kasszából szereltessenek fel és tartassanak.

Szabadságában állott azonban minden kisebb birtoku nemes személynek, habár nem is ütötte meg adója a kívánt mértéket, lóval is felülni, ha a lóvat maga megszerezte. Ugyanez mondatott ki a primipilus székelyekre is.

Megállapított az is, hogy a kinek zsoldossa, fia vagy ő maga a hadjáratban elvész, a hadjárat tartama alatt újabbat állítani nem köteles, a kinek lova pusztul el, az nem tartozik lovat előállítani, hanem a fejedelemnek kell azt kipótolnia.

A rendek a deputatiók javaslatához képest részletesen meghatározták ama kivételeket, mely esetekben a hadi szolgálat alól mentesíthette magát a hadkötelezett. Ezeknek azonban birtokuk arányához képest 500 és 150 forintot kellett befizetniök a közpénztárba váltságdíj czimén.

A Junius 24-iki ülésen terjesztetett elő a szász nemzet azon ajánlata, hogy a felkelésben ő is törvény szerint köteles lévén részt venni. hajlandó 2000 gyalog és egy escadron lovas felkelő sereget elnállítani. Ezen ajánlat azonban a rendeket nem elégítette ki, s az ellen főkép a székelyek szoláltak fel, nem látva arányban állónak a szászok ajánlatát a népességük számával. Követelték tehát, hogy a szászok a kimenő sereghez egy teljes gyalog regimentet és egy divisió lovasságot állítsanak. A tárgyalás folyamán a szászok aztán tényleg ráhatározták magukat, hogy engednek a székelyek kívánságának, és kötelezik magukat a kívánt mennyiség előállítására.

A szászok, mint erkölcsi testületek szintén arra köteleztettek, hogy mindenik város a saját kölcségén egy lovas és egy gyalog

népfelkelőt fegyverzettel lát el, ezen kívül pedig polgárőrséget szervez, a mely midőn a rendes hadak es az insurgens csapatok a város területéről elvonatnak, örködjék a városi lakosok biztonléte felett és védje a polgárság személyét és vagyonát a megtámadtatások ellen.

Hosszabb vitát keltett a rendek gyűlésén az insurgens csapatok felfegyverzésének kérdése. Az általános vélemény az volt, hogy minden felkelő harczos a saját kardját megtarthassa, tüzelő fegyver u. m. puska és pisztolylyal azonban a felség fegyvertárából láttassanak el. A rendek azon határozott kívánságuknak adtak folytatólagos kifejezést, hogy a felkelő sereg fővezére, nem az uralkodó által esetleg kijelölendő sorhadi főtitst, hanem Erdély országos generalisa legyen, kikötvén maguknak a rendek ama jogot is, hogy az országos generalist ők maguk válasszák meg

Mint az akkori közfelfogásnak egyik igen jellemző példáját említhetem fel az ország rendeinek a művelt vagyis a tanuló ifjúságra vonatkozó elhatározását. E tekintetben a rendek már akkor azon igen helyes álláspontra helyezkedtek, hogy a tanuló ifjúság, tehát a művelt nemzedéknek katonai szempontból vagyis katonai kötelezettségek dolgában más elbánás alá kell vétetnie, mint a kevésbbé művelt vagy épen a műveletlen elemnek

E tekintetben az a követelés támasztatott a koronával szemben, hogy a tanuló ifjúságot addig ne kényszeritse katonai szolgálatokra, a míg az ifjak teljesen be nem fejezték tanulmányaikat. És a rendek tényleg el is határozták, hogy a tanuló ifjúság a tanulmányi évek eltelte előtt sem a rendes, sem a felkelő seregbe ne vétetethessék fel. Ezzel kapcsolatban határozatilag kimondatott az, hogy az iskolákban a tanulók a fegyverforgatásra is oktassanak, természetesen azon egyedüli indokból, hogy tanulmányaik bevégeztével már kellő gyakorlottsággal bírjanak a fegyver kezelésben, s ne kelljen esetleg sok időt pazarolniok a hadtudományok elsajátítására.

A rendek figyelmét nem kerülte el az sem, hogy a népfelkelő sereg ugy a katonai gyakorlatok tanítása, valamint a fegyelem tekintetében törvényes szabályoknak vettessék alá. E tekintetben némi módosítással ama törvények rendelkezését fogadták el, a melyek a rendes szolgálattelvő hadseregre nézve érvényben állottak.

A mi a felkelő sereg öltözetét illeti, kimondatott, hogy a lovasság kék színű posztóból készült ruhával és fekete csákoval lát-

tassék el. Megkülönböztetésül csak annyi változtatás eszközöltetett, hogy az egyik regiment öltözeke fehér, a másiké sárga gombokkal láttassék el. A gyalogságnál is kék posztó fogadtatott el, itt azonban meghatározatott, hogy a nadrág fehér legyen. Jellemző e kérdésben a fehér szín elfogadásának indoka. A rendek irányadó szónoka azzal argumentált, hogy mert igen sok népfelkelőnek aligha lesz pénze nadrágot is csináltatnia — a kinek nem telik viselhessen harisnyát is, a mi tudvalevőleg fehér szokott lenni.

Követelték továbbá a rendek, hogy az insurgens sereg az uralkodó iránti hűség és a föllebbvalók iránti engedelmességre nézve nem a rendes szolgálattévő seregre érvényes eskümintá szerint eskettessék meg, hanem külön esküszöveg állapíttassék meg és pedig azon változtatással, hogy a népfelkelőnek, nem „ő felsége generalissaihoz és minden előljáráshoz való engedelmességre“ kelljen esküt tennie, hanem kizárólag az ország generalissához, mint a felkelő sereg vezéréhez, és a sereg sajátképi előljárásihoz való engedelmességre kelljen fogadalmat tennie.

Mint szintén jellemző körülményt hozhatom fel a rendek elhatározását, melyben arra kívánták útasíttatni a polgári elemet, hogy a katonasággal szemben atyafiságos hajlammal viseltessék, a fűléset pedig arra kérték, hogy a vitézségben kitűnő népfelkelőknek is adjon rendjeleket épen úgy, mint a rendes szolgálattévő hadsereg tagjainak. A rendeknek ezután az volt a kötelessége, hogy a népfelkelő sereg létszámát állapítsák meg. Erre nézve az egyes kerületi főtiszték által beszerzett statisztikai adatok szolgáltak mértékadókul. Ez alapon kimondatott, hogy a felkelő sereg létszáma 2554 lovas és 13,528 gyalogosból álljon

A gyalogosok öt regimentbe osztattak fel, minden regimentbe átlag 1550 fő soroztatott. A lovasokból két regiment szerveztetett egyenként négy divízióval. Egy divízióba átlag 320 fő, a regimentbe pedig 1300 fő soroztatott.

A felkelő sereg összes költségeire két millió forint állapíttatott meg, mely összegből minden nemesi telekre 12 hrenus forint esett. Ugyanakkor meghatározták a népfelkelő sereg tisztjeinek fizetését a felkelés idejére. A megállapított szabályzat szerint az ezredes főkapitány kapott egy óra 170 frtokat, az ezredes hadnagy (alezredes) 129 frt. 59 krt; az őrnagy (akkor főtrázsamester) 104 frt. 59 krt.

Hogy mi mindenne ki nem terjedett a rendek figyelme és lelkiismeretessége, bizonyítja az, hogy még az insurgens seregbe a felvétel módozatait is ők magok állapították meg, útasításul adva a vizsgáló biztosoknak, hogy a sereg kötelékeibe csakis ép testű, erős és bátor s lehetőleg közép-termetű férfiakat vegyenek fel. A közép-termetet azért hangsúlyozták, mert a rendek véleménye szerint a magas embernek hosszú lábai lévén, menet alkalmával a kurtább lábúak nem tudnának velük lépést tartani. És tény az, hogy az akkori felkelő seregben magas testalkatú egyének nem is vétettek fel, s azok mint polgárőrség alkalmaztattak. A katonai szolgálatba, vagyis a népfelkelők közé 18 évesnél ifjabb, és 30 évesnél idősebb nem vétetett fel,

A szolgálati időtartam tíz évben állapították meg, önként érhetőleg ez idő nem töltetett az insurgens által állandóan fegyverben, hanem csak 10 évre köteleztetett felkelésre, ha az ország védelme esetről-esetre szükségessé tette.

A karok és rendek e fontos kérdést negyven napi lelkiismeretes tanácskozás után oldották meg. Minden határozatuk arról tanusodik, hogy a nemzet összes alkotmány biztosította jogait derekasán megvédték. Áldozatokat készséggel hoztak a hatalmi érdekeknek, de a nemzet jogaiból nem alkudtak le semmit; a közszabadsági érdekek oltalmazásában egyesültek valamennyien, s ép ezzel tettek legjobb szolgálatot a trónnak és a nemzeti érdekeknek.

Petrán József.